

ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ: ВИМОГИ СЬОГОДЕННЯ

В статті розглядаються актуальні проблеми реалізації принципу гуманізації і гуманітаризації в процесі навчання слухачів (курсантів) вищих навчальних закладів.

Ключові слова: гуманізація, гуманітаризація, вища військова освіта.

В статье рассматриваются актуальные проблемы реализации принципа гуманизации и гуманитаризации в процессе обучения слушателей (курсантов) высших военных учебных заведений.

Ключевые слова: гуманизация, гуманитаризация, высшее военное образование

У контексті загальної еволюції цивілізації спостерігається потужна тенденція, яка повертається до гуманістичних пріоритетів та людських цінностей. Провідна роль у цьому належить освіті, навчальна, виховна, розвивальна, культурна функції якої мають розгортатися в парадигмі пріоритету гуманістичних надбань людства й з метою гуманізації людських стосунків [1]. Отже, українська освіта має бути спрямована на людину у всій повноті її природного і суспільно-індивідуального буття. Інтереси людини, її щастя, добробут, здоров'я, благополуччя повинні знаходитися в центрі уваги незалежно від того, яка проблема – економічна, соціально-політична, військова – розглядається в будь-якому навчальному предметі.

Предметність без людини не існує. За кожним предметом стоять ті чи інші людські інтереси, які мають суперечливий характер. Не всі вони відповідають високому ідеалу людини і людяності. Тому гуманістично спрямованою може бути та освітня діяльність, в якій педагог зуміє не просто ознайомити, але й переконати вихованця в моральності й життєздатності саме гуманістичних інтересів. Інтелектуально підготовлена людина може ввійти в життя “злим генієм”, який зневажає все, що не стосується його фаху. По суті така діяльність має руйнівний характер. У зв'язку з чим зростає навантаження на навчальні дисципліни гуманітарного профілю.

Державна національна програма “Освіта України XXI сторіччя” визначає стратегічне планування розвитку освіти на Україні та основні напрямки реформи освіти:

гуманізація освіти (визначення вищої цінності у системі освіти – людини), гармонія у розвитку тих, хто навчається.

гуманітаризація освіти (перехід від політехнічної до гуманітарної освіти, це збільшення відсотку у навчальному матеріалі гуманітарних дисциплін).

комплексний підхід у підготовці фахівців.

підвищення якості підготовки викладацького складу.

покращення навчально-технічної бази.

застосування ефективних педагогічних теорій навчання.

оптимальне поєднання гуманітарної та природничо-математичної складових освіти, теоретичних та практичних компонентів, класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки, органічний зв'язок з національною історією, культурою, традиціями.

В Україні створена система військової освіти, яка інтегрована з державною освітою і забезпечує ступеневу систему безперервного навчання фахівців для Збройних Сил від початкової військової підготовки до оперативно-стратегічного рівня, в тому числі підвищення кваліфікації (перепідготовка) офіцерського складу, післядипломна освіта, мережа ад'юнктур та докторантур для підготовки фахівців вищої кваліфікації за науковими програмами підготовки кандидатів та докторів наук.

Стратегічні завдання військової освіти визначені у програмі “Військова освіта” (Збройні Сили України XXI століття) [3], постанові Кабінету Міністрів України “Про створення єдиної системи військової освіти”, Національній доктрині розвитку освіти [4].

Військова освіта є складовою частиною загальнодержавної системи освіти. Вона має забезпечувати відтворення інтелектуального потенціалу військової галузі та сприяти зміцненню обороноздатності держави відповідно до Конституції та законів України.

Основні стратегічні напрямки покращення якості військової освіти:

визначення потреб ЗС України відповідно до військової доктрини держави у військових фахівцях за професійним та кваліфікаційними рівнями, обсягів їх підготовки;

Питання педагогіки

оновлення змісту військової освіти згідно з досягненнями психолого-педагогічної та військової науки, сучасних технологій навчання та досвіду бойової підготовки військ і сил, флоту;

створення оптимальної мережі вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) та підрозділів військової підготовки у ряді цивільних ВНЗ відповідно до потреб держави у військових фахівцях;

удосконалення організації, форм і методів військово-патріотичного виховання військових фахівців та допризовників;

інтеграція військової та цивільної освіти, співробітництво з військовими освітніми та науковими структурами з зарубіжних країн;

впровадження багатоступеневої підготовки і безперервного навчання військових фахівців усіх рівнів кваліфікації;

створення сприятливих умов для розвитку науки у ВВНЗ та підготовки науково-педагогічних кадрів.

Крім того, актуальність означеної теми визначається особливостями сучасного етапу реформування військової освіти шляхом, спрямування зусиль військових педагогів щодо ефективного вирішення військово-професійних завдань. Зрозуміло, що виконати ці завдання можна лише за умови мобілізації духовних сил. Тому на перший план виходять такі якості військових педагогів як патріотизм, професіоналізм, порядність, здатність брати на себе відповідальність за рішення, вміння діяти в умовах вкрай жорсткого ліміту часу, великих морально-психологічних і фізичних навантажень. Разом з тим, кризовий стан суспільства обумовлює формування військових колективів з людей, які мають суперечливі духовні ціннісні орієнтації, ідеали, принципи, різні світоглядні, політичні, моральні, релігійні переконання і власні погляди, але зобов'язані виконувати спільні навчально-бойові завдання. Як свідчать соціологічні дослідження, це призводить до конфліктів у військовому середовищі, ускладнює управління морально-психологічним станом особового складу. Сьогодні радикально змінюється мотивація до військової служби серед усіх категорій військовослужбовців. На перше місце висуваються матеріальні мотиви, а усвідомлення своєї співучасті в захисті Вітчизни та інших національних духовних цінностей стає все менш актуальним.

Визначимо поняття гуманізації та гуманітаризації.

Гуманітаризація – це підвищення питомої ваги соціально-економічних і інших гуманітарних навчальних дисциплін, удосконалення їх змісту й методики викладання з метою формування та забезпечення розвитку високих моральних якостей випускника ВВНЗ як громадянина України і захисника Батьківщини.

Гуманізація освіти – полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини та навколишнього середовища, суспільства і природи.

Гуманізація – це, образно кажучи, „олюднення” будь-якого викладання, орієнтація освіти у ВВНЗ насамперед на процеси формування особистості у всій багатогранній повноті її інтелектуального, культурного, психологічного і соціального розвитку. Головним в освіті тепер стає не тільки формування військово-професійного мислення, практичних умінь щодо виконання посадових функцій, але й те, на що конкретно орієнтоване мислення військового фахівця, соціальні і професійні здібності його практичної діяльності. Принцип гуманізації вимагає, щоб усі навчальні дисципліни у вищій військовій школі (ВВШ) мали ту або іншу гуманітарну спрямованість, яка б формувала критичність мислення, привносила у викладання колізії історії, логіку традицій відповідної предметної галузі, її соціальну й економічну основу, етичні і моральні аспекти. Такий підхід зможе забезпечити підготовку тих, хто навчається, до життя і продуктивної роботи в нинішньому динамічному світі, усвідомлення ними свого місця в ньому, найважливіших питань буття.

Аналіз результатів спеціальних досліджень серед російського контингенту військ у Чечні свідчить, що при незадовільному мікрокліматі у військовому колективі час виконання вогневого завдання збільшується на 35 %, а число промахів – на 40 %, при низькому морально-психологічному стані особового складу частини втрачають свою боєздатність вже при 10-20 % втрат, в той час при високому моральному дусі та психологічній стійкості – лише при 50-60 % [2].

Ці факти, а також історія воєнного мистецтва, досвід Другої світової війни наштовхують на висновок, що в складному та багатогранному процесі застосування

військової сили кількісні показники – чисельність озброєння, техніка і особовий склад – мають далеко не першорядне значення. Важливішими виступають якісні характеристики військ (сил). Таким чином, морально-психологічний потенціал перетворюється в один із основних факторів забезпечення безпеки держави, а підготовка військових фахівців сприяє підвищенню саме якісних характеристик особового складу.

Серед принципів реалізації означених програм визначено й такі:

гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як вищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи;

гуманітаризація освіти, що покликана формувати цілісну картину світу, духовність, культуру особистості.

Історичний аналіз проблеми свідчить, що гуманістична ідея проросла із світу воєн і спрямована проти них. Вона постає як пошук шляхів і способів облаштування навчально-виховного процесу, які сприяли б ефективному застосуванню військ (сил) з метою локалізації військових конфліктів у відповідності з нормами міжнародного гуманітарного права. Якщо гуманізація спрямована на ствердження людяності, то гуманітаризація на пізнання людини, ствердження духовних цінностей, виплеканих рідною історією, як першооснови мети та змісту освіти, вироблення нового способу мислення, дотримання вимог Конституції України, Військової присяги, військових статутів, традицій українського війська, Кодексу честі офіцера Збройних Сил України.

Теоретико-методологічні основи наукового розв'язання проблем навчання викладено в працях А. Алексюка, С. Гончаренка, І. Підласого, М. Ярмаченка, І. Зязюна, О. Савченко. Наукове обґрунтування інтегративного підходу у дидактичному процесі, особистісно орієнтованого навчання і виховання здійснено А. Бойко, І. Бехом, О. Киричуком, О. Сухомлинською. Важливим підґрунтям нашого дослідження становлять праці С. Максименка щодо психологічних аспектів навчання, М. Нещадима щодо концептуальних основ ефективного функціонування військової освіти,

В. Маслова щодо культурологічного підходу у навчанні, В. Глушкова, Г. Костюка щодо інформаційних технологій навчання. Значний інтерес для означення предмета нашого дослідження є праці В. Оконя з проблемного навчання, Г. Овенса, Л. Русселя щодо модульного навчання з використанням комп'ютерної техніки, Б. Скінера - з програмованого навчання. Для обґрунтування умов впровадження принципу гуманізації та гуманітаризації в системі військової освіти значний інтерес мають праці військових педагогів: О. Барабанщикова щодо методології військової педагогіки, С. Муцинова щодо асоціативно-рефлекторної теорії навчання, В. Гурина – з проблемного навчання, С. Євдіна щодо теорії поетапного формування розумових дій, А. Давидова щодо теорії проблемно-діяльнісного навчання, І. Хорева щодо підвищення ефективності підготовки військових фахівців. Однак аналіз означених джерел не дав змоги виявити необхідні позиції вчених щодо переосмислення традиційних уявлень про процес навчання і виховання військовослужбовців та потреби формування нового педагогічного мислення.

Результати психолого-педагогічних досліджень вказують на те, що говорити про розбіжності пізнавальної ситуації в природничо-наукових, технічних, оперативно-тактичних і гуманітарних науках немає підстави. Вони різняться матеріалом, а не способом діяльності. Наявність сутнісної схожості у вихідних розумових принципах дає можливість поєднати ці типи наук у світ науки, який не виключає характерних особливостей пізнавальних систем у межах наукових дисциплін. Саме в цьому і виявляється сутність гуманітаризації військової освіти.

Практика показує, що необґрунтоване скорочення гуманітарних дисциплін у ВВНЗ призводить до негативних наслідків: частина слухачів (курсантів) погано орієнтується в системі людських відносин та інтересів, незахищена від експансії “культурної продукції” Заходу, не підготовлена до сприйняття фундаментальних світоглядних орієнтацій та цінностей.

Отже, потрібно радикально переломити таке ставлення до гуманітарних наук і стверджувати їхній імідж як провідну галузь знань. Про це переконливо свідчить передовий досвід провідних держав світу. На гуманітарні дисципліни у військових училищах США відводиться до 50%

Питання педагогіки

навчального часу на першому курсі, до 30% - на другому, до 60% - на третьому і до 70% - на четвертому. Курсанти поглиблено вивчають політику, історію, психологію, право, соціологію, світову культуру, логіку, філософію, теорію лідерства, літературу, іноземні мови. Випускник військового коледжу є високоінтелектуальним, високоосвіченим офіцером, який здатний швидко освоїти обраний військовий фах у військах [5].

Таким чином, кінцевою метою військової освіти, яка заснована на принципах гуманізму та гуманітаризації повинно стати виховання не лише фахівця, а насамперед суспільно активної свідомої особистості. Виходячи з вищесказаного, основними шляхами її досягнення є: впровадження сучасних технологій та наукових досягнень у навчально-виховний процес, усунення уніфікації освіти й авторитарної педагогіки, підготовка нової генерації педагогічних кадрів, створення експериментальних осередків для відпрацювання педагогічних інновацій та

освітніх модулів, подолання відчуження між військовим педагогом та слухачем (курсантом), педагогічний оптимізм, педагогічна етика.

З огляду на те, що інформаційно-пізнавальна парадигма сучасної військової освіти не виконує своєї конструктивної соціальної місії – не дає змогу адекватно формулювати і розв'язувати складні проблеми розвитку ВВНЗ, вона має поступитися соціально-культурній парадигмі, яка характеризується відкритістю, гуманізмом, внутрішньою діалогічністю, а тому відрізняється від традиційної.

Порівняльний аналіз традиційної інформаційно-пізнавальної та соціально-культурної освітніх систем за основними компонентами – зміст освітньої діяльності та міжсуб'єктної взаємодії, форма організації навчання, програмно-методичне забезпечення, стиль керівництва навчальним процесом, – дає змогу визначити переваги останньої, яка ґрунтується на принципі гуманізації та гуманітаризації (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз традиційної інформаційно-пізнавальної та соціально-культурної освітніх систем за основними компонентами

Основні компоненти освітньої системи	Інформаційно-пізнавальна освітня система	Соціально-культурна освітня система
Освітня парадигма	Інформаційно-пізнавальна парадигма освіти, перевага дисциплін негуманітарного профілю	Соціально-культурна парадигма освіти, гармонія складових національно-культурного досвіду: наука, релігія, культура, фізична та розумова діяльність, світогляд
Зміст освітньої діяльності	Знання, навички, уміння	Знання, навички, уміння, норми, цінності, ідеали
Зміст суб'єкт – суб'єктної взаємодії	Військовий педагог транслює знання, слухач (курсант) виконує його вимоги. Процеси викладання та учіння розмежовані	Побудова міжсуб'єктної взаємодії за психолого-педагогічним, навчальним, методичним змістом
Форма організації навчання	Традиційні педагогічні технології	Модульно-рейтингова технологія на основі особистісно-зорієнтованого, системно-оптимізаційного, проблемно-діалогічного підходів
Програмно-методичне забезпечення	Підручники, посібники, план-конспекти	Наукове проектування навчальних модулів, навчально-методичні посібники, окремі методики, комп'ютерна техніка, діагностика навчально-виховного процесу
Стиль керівництва навчальним процесом	Авторитарний	Гуманістичний на основі людинознавчого, особистісного підходів

За освітньої моделі, яка ґрунтується на принципах гуманізації та гуманітаризації, активними носіями соціально-культурного досвіду є кожний викладач та слухач

(курсант). Важливого значення у функціонуванні навчально-виховного процесу ВВНЗ набуває пропорційне співвідношення цього досвіду (табл.2).

Освітня модель, яка ґрунтується на принципах гуманізації та гуманітаризації

Етапи освітнього процесу	Педагогічна мета		
	Проектування	Реалізація проекту	Гармонія міжсуб'єктної взаємодії
1. Мотиваційний	Визначення умов ефективного проблемно-діалогічного навчання, ціннісних орієнтацій та пізнавальних потреб слухача	Настанова щодо набуття досвіду, внутрішнє спонукання слухача до навчальної діяльності	Вмотивований пошук слухачами наукових, особистих проблем, та їх осмислення
2. Змістовний	Визначення психолого-педагогічних умов пізнавальної діяльності слухачів	Постійне психолого-педагогічне супроводження самоактивності, саморегуляції слухачів в актуальному проблемному полі	Безперервний пошук кожним слухачем теоретичних залежностей (теорії, знання, поняття)
3. Емоційночуттєвий	Визначення психологічної готовності слухача до взаємодії з науково-педагогічним працівником, його здатності до ефективної освітньої діяльності	Позитивна емоційно-психологічна атмосфера суб'єкт-суб'єктних відносин, зацікавлення слухача змістом навчання	Особисте взаємозацікавлення науково-педагогічного працівника та слухача на фоні позитивних емоцій
4. Оцінний	Актуалізація форм і методів оцінювання та самооцінювання, контролю та самоконтролю в навчанні	Психолого-педагогічне стимулювання пізнавальної активності слухачів	Пошук слухачем нових контекстів ситуативного використання набутих знань
5. Рефлексивний	Обґрунтування психологічних умов формування переконань слухачів на основі засвоєння знань, норм, цінностей, ідеалів	Створення ситуацій творчої рефлексії	Подальший розвиток позитивної "Я – концепції" слухача, який притаманні самоповага, самоствердження
6. Духовно-естетичний	Створення програми гуманізації системи "особистість колектив"	Створення умов для творчої діяльності на основі художньої, технічної творчості	Пошук слухачем шляхів духовного самовдосконалення

Таким чином, ідея гуманізації та гуманітаризації військової освіти зумовлена багатомірною гуманістичною традицією, яка сформувалася як відповідь на будь-яке насилля над людиною, тенденцією формування "суспільства – заперечення війни", зміною ритму і стилю суспільного й індивідуального життя людини як відповідь на якісні характеристики інформаційного суспільства. Внаслідок створення відповідних умов гуманізація та гуманітаризація військової освіти сприятиме перетворенню гуманістичного потенціалу соціогуманітарних наук у духовно-інтелектуальний потенціал Збройних Сил України, облаштуванню навчально-виховного процесу ВВНЗ, який розкриває творчий потенціал слухача (курсанта), реалізує покликання в його військово-професійному самостворенні.

Сучасна концепція гуманізації та гуманітаризації військової освіти повинна

спиратися на іноземний досвід навчання військових фахівців, які мають широкую теоретичну та гуманітарну підготовку, розвинуте почуття громадянської відповідальності за результати ратної праці та патріотизму.

Таким чином, кінцевою метою військової освіти, яка заснована на принципах гуманізму та гуманітаризації повинно стати виховання не лише фахівця, а насамперед суспільно активної свідомої особистості. Виходячи з вищесказаного, основними шляхами її досягнення є: впровадження сучасних технологій та наукових досягнень у навчально-виховний процес, усунення уніфікації освіти й авторитарної педагогіки, підготовка нової генерації педагогічних кадрів, створення експериментальних осередків для відпрацювання педагогічних інновацій та освітніх модулів, подолання відчуження між військовим педагогом та слухачем

Питання педагогіки

(курсантом), педагогічний оптимізм, педагогічна етика. З огляду на те, що інформаційно-пізнавальна парадигма сучасної військової освіти не виконує своєї конструктивної соціальної місії – не дає змогу адекватно формулювати і розв’язувати складні проблеми розвитку ВВНЗ, вона має поступитися соціально-культурній парадигмі, яка характеризується відкритістю,

гуманізмом, внутрішньою діалогічністю, а тому відрізняється від традиційної.

Таким чином, розробка і запровадження в практику концепції гуманізації та гуманітаризації військової освіти сприятиме якісному поліпшенню підготовки військових фахівців, зміцненню боєздатності Збройних Сил України.

Література:

1. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть //Вища освіта України. – 2001. – №1. – С.11–17.
2. Зеленков М.Ю. Морально-психологический фактор и обороноспособность страны //Военная мысль. – 2000. – №2. – С.61–64.
3. Програма “Військова освіта” (Збройні Сили України XXI століття) //Народна армія. – 1995. – 12 січня.
4. Національна доктрина розвитку освіти //Освіта. –2002. – № 26.
5. West Point. The United States military academy. – Catalog, 1994–1995.

Stasiuk V. V., Doctor of Psychology, professor

HUMANIZATION, AND HUMANIZATION OF MILITARY EDUCATION: CURRENT REQUIREMENTS

The urgent realization problems of humanism and humanitarianism principles while military cadet's training in high military educational system are discussed in this work.

Key words: humanism, humanitarianism, high military educational.